

TEOLÓGIA ÉS LELKI ÉLET KÖZÖTTI ELVÁLASZTHATATLAN KAPCSOLAT: AZ ABGÁR-KÉP¹

Az egyház életéhez már a kezdetektől fogva hozzá tartozott Krisztus művészi – szimbolikus és reális – megjelenítésének szándéka. Isten Fia közénk született, megtestesült, ezzel láthatóvá és így ábrázolhatóvá is vált. Keleten az Abgár-képre épülő hagyomány alakult ki, míg Nyugaton a Veronika tradíció. Mindkettő meg-egyezik abban a tekintetben, hogy ereklyék, Krisztus nem kézzel alkotott képmásai, létrejöttük pedig hasonló eredetre vezethető vissza.² A különböző hagyományok ellenére az arc mindenhol egyformán nagy jelentőséggel bírt, az ábrázolásmód tekintetében jelentős eltérések pedig csak a reneszánsz idejében alakultak ki. A művészet, a katolicizmus területén ekkor már nem az ereklye, hanem az antikvitás fellelt régészeti emlékei alapján tájékozódott, amint ez Michelangelo *Utolsó ítélet* freskóján, a Sixtus-kápolnában is látható, mely a belvederei Apolló³ szobor alapján készült. Első alkalommal történt meg ugyanis Rómában az, hogy egy pápa hivatalos megbízására Krisztus arca úgy készült el, hogy az jelentős mértékben különbözött az addigi megszokottól.⁴

¹ „Hit és Tudomány a fejlődő világban”. Konferencia a 100 éve született Gál Ferenc tudományos, lelkipásztori és nevelői életművének tiszteletére. A rendezvényre az MTA által *A tudomány evolúciója: valós és virtuális világok* címmel meghirdetett 2015. évi Magyar Tudomány Ünnepe keretében került sor. Ezen a rendezvényen hangzott el a Krisztus ikonról szóló előadás is a Gál Ferenc Főiskolán 2015. november 12-én.

² A kérdésről bővebben: Schönborn, Christoph: *Krisztus ikonja*. Holnap Kiadó, Budapest, 1997.; Belting, Hans: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Balassi Kiadó, Budapest, 2000. 53–58., 216–234.; Pályi Gyula: *A torinói lepel*. Szent István Társulat, Budapest, 2011. 30–140.

³ Bizánci példaként megemlíthetjük a ravennai San Vitale bazilika Trónoló Krisztus ábrázolása (532–547), melyen a komoly arcú, fiatal, szakálltalan Krisztus egy hellenisztikus Apollóra emlékeztet. Faludy Anikó: *Bizánc festészete és mozaikművészete*. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. (Képek) 3.

⁴ Pfeiffer, W. Heinrich SJ: *La Sistina svelata. Iconografia di un capolavoro*. Musei Vaticani, Libreria Editrice Vaticana, Jaca Book, Roma, 2007. 269.

Az Abgár-legenda valószínűleg a 3. században született. *Kétségtelen, hogy legendáról van szó, viszont az is igaz, hogy a sokat vitatott torinói halotti lepel arcképe és a Krisztus-ikonok töretlen fejlődési vonalat tükröznek.*⁵ A Megváltó „Nem kézzel alkotott” ikonjának idővel kétféle típusa keletkezett: kendővel és kendő nélkül, az úgynevezett cserép.⁶ A nagy tiszteletnek örvendő kép „Mandyllion” néven vált ismerté, amely a „mandil” héber szóból származik, jelentése „törülköző”.⁷ A Makedón-dinasztia idejében (867–1056), 944-ben az ereklyét Konstantinápolyba szállították, és a Pharosznak nevezett, az Istenszülő tiszteletére emelt templomban helyezték el. Ünnepe augusztus 16. A kép elhelyezésével a dinasztia megkísérelte növelni a kapcsolatot az örökös hatalom és Mária szerepe között az új uralkodó megválasztásában. A Pharosz ennek a kultusznak a központja volt. A 9. és 12. század között számos ereklye került ide: Keresztelő Szent János karereklyéje, mely a koronázási rítusnál szimbolikus szereppel bírt, Mózes pálcája, a Passió ereklyéi és a Mandyllion, az *akheiropoiotosz* (a- = nélkül, -*kheir* = kéz, -*poiotosz* = készült). Ezen ereklyék hatalma a császári hatalom legitimitását voltak hivatva növelni.⁸

Megemlítendő, hogy *akheiropoiotoi-ról*, azaz több hasonló tiszteletnek örvendő ereklyéről beszélhetünk. Ilyen az *edesszai Mandyllion*, a *kamouliana-i*, a *keramion-i* és a *memphisi* Krisztus kép. Ezeket az ostromok, csaták és körmenetek alkalmával ki is hozták. A 8. században, Rómában, a Lateránban is használtak egy *akheropita* képet ezzel megegyező módon. 754-ben, II. István pápa (752–757) vezetett körmenetet azzal a céllal, hogy Isten segítségét kérje Aistulf, longobárd király ellen, aki Rómát veszélyeztette azokban a napokban. A pápa saját kezeiben tartva vitte az *akheropitát*, és az isteni közbenjárásért könyörgött, miközben a város vezetője távol volt. Krisztus *akheiropoiotosz* kultusza, melyről azt tartották, hogy a város védelmezője veszély esetén, megjelent Rómában és Konstantinápolyban is már a képrombolás előtti időben.⁹

1204-ben az Abgár-képnek nyoma veszett, majd ezután tűnt fel a Veronika Rómában. A források szerint az ereklye jelenléte a Szent Péter-bazilikában 1287-re megy vissza, amikortól a zarándokok száma is jelentősen megnőtt. Ekkoriban

⁵ Ivancsó István: *Krisztus*. (A továbbiakban: Ivancsó, 2001.) In: *Ikon és liturgia*. 19. köt. Nyíregyháza, 2001. 11–17. Ebben a kötetben egy rövid összefoglaló olvasható az Abgár-képről is: „Ezt a szent arcot akarta megismerni az ember, s így keletkezett az Abgár-legenda. Az edesszai király megbetegedett, s levélben kérte Jézus gyógyító segítségét, aki – a legenda szerint – szintén levélben válaszolt neki; s annak későbbi változata szerint egy kendőn elküldte arcképét is. Így alakult ki az »Akheiropoiotosz«, a »Nem kézzel festett kép« ikon-típusa.” 14.

⁶ Uspenszkij, Leonid: *Az ikon teológiája az ortodox egyházban*. Kairosz-Paulus Hungarus, Budapest, 2003. 21.

⁷ Laarhoven, Jan van: *Storia dell'arte cristiana*. Bruno Mondadori, Milano, 1999. 3–4.

⁸ Pentcheva, Bissera V.: *Icone e potere. La Madre di Dio a Bizanzio*. Jaca Book, Milano, 2010. (A továbbiakban: Pentcheva, 2010.) 34.

⁹ Pentcheva, 2010. 59–61.

alakult ki a lepelhez kötődő legenda is, mely szerint Veronika a keresztet hordozó Jézusnak nyújtotta kendőjét.¹⁰

A dolgozat két jezsuita, Tomáš Špidlík¹¹ és Marko Ivan Rupnik,¹² *La fede secondo le icone* (Roma, 2000, Lipa Edizioni)¹³ című könyvének Krisztus ikonjáról szóló

¹⁰ Lombatti, Antonio: *Il culto delle reliquie. Storie, leggende, devozione*. Sugarco Edizioni, Milano, 2007. 153–154.

¹¹ Tomáš Špidlík 1919-ben a morvaországi Boskovicében született. Elemi és gimnáziumi tanulmányai befejezése után, az 1938–39-es tanévben kezdte meg a filozófiai tanulmányait a brnói egyetemen. Közben fokról fokra érett meg benne a vágy, hogy jezsuita legyen. 1940-ben belépett a jezsuiták Prága közelében lévő benesovi noviciátusába. 1942. szeptember 24-én tette le a szerzetesi fogadalmakat. 1942 és 1945 között fejezte be filozófiai tanulmányait Velehrádban, ahol 1945–46-ban prefektusként tevékenykedett; cseh és orosz nyelvet tanított. Ahogy befejeződött a háború, Hollandiába küldték. Maastrichtban teológiát tanult. 1949. augusztus 22-én szentelték pappá. Egy évvel később Firenzébe került 1951-ig. Ekkor Špidlíket Rómába hívták a Vatikáni Rádióhoz. Cseh nyelvű vasárnapi prédikációit többek között lengyelre, románra és olaszra is lefordították és publikálták. 38 éven át a Pontificio Collegio Nepomuceno, a régi Collegio Boemo lelki igazgatója volt. Mindezen munkák nem akadályozták meg abban Špidlíket, hogy a keleti kereszténység egyik legnagyobb ismerőjévé váljon. 1955-ben szerzett doktori címet a Pontificio Istituto Orientale-ban. Ebben az évben kezdett el tanítani, mint a patrisztikus és keleti lelkiismereti teológia docente különböző egyetemeken, Rómában és az egész világon. Publikációinak és akadémiai, ill. nemzetközi elismeréseinek nincs vége. 1989–1990-ben emeritus professzorrá vált 45 év tanítás után. 1991-ben az American Bibliographical Institute of Raleigh (Észak-Karolina) őt választotta meg az „Évtized legsodáltabb személyiségévé”. 1991-től élt és dolgozott a Centro Aletti-ben, abban a jezsuita intézetben, amely a jelenkor problémáinak vonatkozásában a keleti keresztény hagyományok tanulmányozásával foglalkozik. Špidlík többször járt Oroszországban is, pl. Szent Szergej (Сергий Радонежский, †1392. február 25.) halálának 600 éves évfordulója alkalmából a Kremlben. 1994-ben a *L'idée russe* című könyv megjelenése alkalmával, Troyes városa tiszteletbeli állampolgárrá fogadta, 1993-ban pedig a pétervári Bizánci Tanulmányok Társasága tiszteletbeli taggá nevezte ki. 1995-ben Špidlík tartotta a lelki gyakorlatot II. János Pál pápának és a Kúriának. 1997-ben a kolozsvári és az olaszországi, 1999-ben a prágai egyetem díszdoktora lett. 1998-ban Vaclav Haveltől Masaryk Érdemrendet vett át. 2003-ban az ökumenizmus szolgálata és tudományos érdemei miatt bíborossá nevezték ki. 2006. novemberben Sacred Heart University díszdoktora lett, ahol megnyitották a Cardinal Špidlík Center for Ecumenical Understanding-et, egy teológiai, lelki és kulturális központot, amely a dialógus, kutatás, nevelés, publikálás és művészi együttműködés a keleti keresztények közötti céllal jött létre annak érdekében, hogy előmozdítsa egy nagyobb megértést és ökumenikus együttműködést. 2010. április 16-án hunyt el. Életéről részletesen: http://www.centroaletti.com/ita/persone/01_biografia.htm.

¹² Marko Ivan Rupnik 1954-ben született a szlovéniai Zadlogban. 1973-ban lépett be a jezsuitákhoz. A filozófia után a római Accademia di Belle Arti-ban tanult. Teológiai tanulmányait a Pontificia Università Gregoriana-n végezte, ahol missziológiából szerzett specializációt; Vaszilij Kandinszkijel foglalkozott. 1985-ben szentelték pappá. 1991-ben missziológiából doktorált a Gregoriana-n egy olyan témából, amit Špidlík vezetett „A művészet misszió-teológiai jelentősége Vjacseszlav Ivanovics Ivanov bölcsességében”. 1991 szeptemberétől él és dolgozik Rómában a Pontificio Istituto Orientale, Centro Aletti intézetében, amelynek igazgatója. A Gregoriana-n és az Pontificio Istituto Liturgico-n tanít. 1999 és 2013 között a Kultúra Pápai Tanácsának és 2012-től a Új Evangelizáció Pápai Tanácsának tagja. 2013-ban a madridi Francisco de Victoria Egyetem, 2014-ben pedig

fejezetének fordítása.¹⁴ A szerzők abból a sajátos jelenségből indultak ki, hogy napjainkban, Nyugaton is, amikor a fiatalok imára gyűlnek össze, ritkán teszik azt olyan szent ábrázolások előtt, amely a reneszánsz és a modern kor közötti időből származnak, sokkal inkább az ikonok közül választanak. „*Ez csak egy divat?*” – olvasható a könyv bevezetőjében a kérdés. A könyv célja, hogy a szimbolikus ismeretig – a lelki valóságig, amely a Szentlélek által Istenről beszél nekünk, visszavezet hozzá – elvezesse a posztmodern kor emberét, akit a múlt iránti nosztalgia, a régi korok szerzőitől való idézések jellemeznék.¹⁵

A dolgozatban szereplő kép a novgorodi iskola ikonfestészetének első korszakából származik. „*A 12. századi Megváltó-arckép nemcsak a későbbi ikonfestészet jellegzetes példaképe; hasonlóan megformált Krisztusok pillantanak le a nézőre a középkori orosz templomok kupolájából is.*”¹⁶ Lazarevnél az olvasható, hogy „*Az arc ünnepélyes »ikonszerűsége« nem hagy semmi kétséget afelől, hogy a »Szasz Nyerukotvornij« festője jó bizánci mintaképet látott, vagy bizánci mesternél tanult. [...] A paleográfiai és stílárius szempontok alapján a »Szasz Nyerukotvornij« keletkezési idejét a 12. századra tehetjük. [...] 1262 előtt keletkezett, és Novgorodban híres ikonnak számított.*”¹⁷ Ruzsa György 1981-ben arról írt, hogy „*A fenséges és szigorú Krisztus-arc viszonylag kevés színnel, ám annál virtuózabb vonalvezetéssel készült.*” Az ikon talán 1300 körül készült.¹⁸ Más helyen az olvasható, hogy „*A novgorodi festő Krisztus-képét bizánci szellem hatja át. A festő a hangsúlyt*

a Luganói Teológia honoris causa doktori címét kapta meg. Magyarországon is dolgozott, ő készítette a mátraverebély-szentkúti és a budapesti gazdagréti Szent Angyalok-templom mozaikjait, legutóbb pedig az Irgalmasság szentévének logóját. A szent képmásról szóló fordítás talán M.I. Rupnik művészetét is érthetőbbé teszi a számunkra. Életéről: <http://www.centroaletti.com/ita/persone/02.htm>

¹³ *A hit az ikonok alapján* c. könyv tartalomjegyzékének (Indice generale) felsorolása: 5 *Introduzione*, 21 *La Trinità*, 35 *La Natività del Signore*, 41 *La Trasfigurazione*, 45 *La Crocifissione*, 53 *La Deposizione dalla Croce*, 57 *La Discesa agli Inferi*, 61 *L'Ascensione del Signore*, 63 *La Pentecoste*, 67 *Il Giudizio Finale*, 71 *San Giorgio*, 77 *Spas Nerukotvornij*, 81 *Sposalizio di san Gioacchino e di sant'Anna*, 85 *La Natività della Vergine*, 87 *L'Introduzione nel Tempio*, 91 *L'Annunciazione*, 95 *La Festa dell'Incontro*, 97 *I Lamenti su Cristo morto*, 101 *La Dormizione*, 105 *La Vladimirskaja*, 109 *La Madonna del Segno, detta anche l'«Orante»*, 113 *La Regalità di Maria*, 117 *L'Hodighitria, Conduitrice in via*, 119 *Sotto la tua protezione*, 123 *Deisis*, 125 *Roveto incombustibile*, 129 *Sorgente di vita*, 133 *La Divina Sapienza*, 135 *Maria – Paradiso*, 139 *Di te si rallegra*.

¹⁴ A dolgozatban közölt olasz szövegeket minden esetben Horváth Hajnalka lektorálta.

¹⁵ Értékesünk címét az ismertetett szövegből választottuk. A könyv bevezető tanulmánya az interneten megtalálható: <http://www.iconecristiane.it/wp-content/uploads/2013/02/La-fede-secondo-le-icone.pdf>.

¹⁶ Pribitkov, Vlagyimir Szergejevics: *Gondolatok a régi orosz festészetéről. Rubljov, Dioniszij, Usakov*. Corvina Kiadó, Budapest, 1973. 7–8.

¹⁷ Lazarev, Viktor: *Középkori orosz festészet*. Magyar Helikon, Budapest, 1975. 72–73.

¹⁸ Ruzsa György: *Ikonok könyve. A nemzeti és a helyi iskolák a bizánci és a posztbizánci ikonfestészetben*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1981. 19–20.

a lenyűgöző kifejezőerőt sugárzó szemekre helyezte. A vonalak rendkívül lényegretörőek, a kompozíció szerkezete geometrikus, hangvétele hősiés”.¹⁹

Ennek a témának bemutatására azért esett a választásunk, mert a Krisztus-ikonról szóló rendkívül tanulságos tartalom magyar nyelven nem ismert, az Abgár képről – a Szpasz Nyerukotvornij-ről – elérhető könyvek ezeket a gondolatokat nem közlik. Különösen fontosnak tartjuk ebben a leírásban azt a részt, amikor arról olvashatunk, hogy „Az ikonokon Krisztus képmását – mint ahogyan a szentek képmásait is – általában egy négy koncentrikus körből álló kompozícióra rajzolják.” Ez a tanulmány, többek között, a kompozíció geometrikus szerkezetének leírásáról, jelentőségéről, mondanivalójáról szól.

A Szpasz Nyerukotvornij fejezethez képest, kissé eltérő tartalommal, Rupnik egy korábban már megjelent munkájában, a *Nel fuoco del rovetto ardente-ben* (1996, 1997, 1998, 2000, 2003) is írt az Abgár képről, a *Che cosa è lo spirituale e la vita spirituale* részben. A fejezet címe: *Lo spirituale dell'icona*.²⁰ Az eltérő részeket minden esetben összevetettük és kiegészítettük a közölt szöveggel, annak érdekében, hogy a gondolatmenet minél érthetőbb és tartalmasabb legyen.

Közleményünket még néhány vonatkozásban Maria Pacis Huh nővér (alább Huh, 2010.) gondolataival egészítettük ki,²¹ mely abból az alkalomból készült, amikor Torinóban, 2010. április 10. és május 23. között, a Leplet – a hívek számára Krisztus szenvedésének egyik jelét – közszemlére kiállították. Ez a tanulmány tulajdonképpen P. Rupnik megállapításaira épül. A *L'icona del volto di Cristo Achiropita* publikáció Emmanuela Viviano gondozásában jelent meg *Il volto del Salvatore* címen 2010-ben.²²

¹⁹ Popova, Olga – Szmirnova, Jevgelina – Cortesi, Paola: *Az ikon*. Officina '96 Kiadó, Budapest, 1998. 115.

²⁰ Rupnik, Marko Ivan: *Nel fuoco del rovetto ardente*. Lipa Edizioni, Roma, 2003. (A továbbiakban: Rupnik, 2003.) 33–36.

²¹ Maria Pacis Huh nővér P.D.D.M. a Pia Discipulae Divini Magistri kongregációjához (Isteni Mester Kegyes Leányai) tartozik, amely karizmája Krisztus az Út, Igazság és Élet a művészetben, a liturgián és a szépségen keresztül való hirdetése. A koreai származású nővér Japánban született, ahol modern művészetet tanult. 1992-ben érkezett Itáliába, ahol Giovanni Mazzarella, Fabio Norse és Maria Giovanna Muzj ikonográfiai kurzusait látogatta. Tanulmányait az ikonok történetéről, lelkiségéről és teológiájáról a Pontificia Università Gregoriana-n és a Pontificio Istituto Orientale-ban mélyítette el. 2000-tól az ikonfestészetből alap és haladó, ill. az ikonok történetéről és teológiájáról kurzusokat kezdett el szervezni. Életéről, tanulmányairól vö.: <http://www.iconecristiane.it/2009/04/15/suor-pacis-huh/>. Az általa készített ikonok szintén megtalálhatóak az interneten, köztük több esetben az Abgár kép is: <https://photos.google.com/share/AF1QipN881R3IJoBT0Bb6voYoTVw2M6GKHRvkXCmVbt6EZtyCWbp4BK2pKOIwiabBhmUg?key=eHRDOXVoNIZZSjNJUzdmRmVxYWFVWmZWcDhhQ1pB>

²² *Il volto del Salvatore a cura di Emmanuela Viviano* – Redazione „La Vita in Cristo e nella Chiesa” A tanulmány az interneten elérhető: http://www.apostolatoliturgico.it/liturgia_vita/Articoli/il-volto-del-salvatore---a-cura-di-emmanuela-viviano---redazione-la-vita-in-cristo-e-nella-chiesa---liturgiaevitapddmit-.aspx

СПАС НЕРУКОТВОРНЫЙ

Ez Krisztus arcának ikonja, amit Спас Нерукотворный (Szpász Nyerukotvornij)-nak hívnak („az Üdvözítő nem emberi kezekkel festett képe”).²³ Azok közé a képek közé tartozik, amelyet Nyugaton és Keleten egyaránt magának Krisztusnak tulajdonítanak, mintha egy saját önarckép-lenyomat volna. Nyugaton Veronika kendőjét ismerjük,²⁴ Keleten ez az ikon Abgár, a „Fekete”, Edessza királya történetével hozható összefüggésbe.²⁵ A hagyomány szerint Abgár levelezésben állt Krisztussal, amelyről már Euszebiosz is tudósít a 4. századból.²⁶ Egeria szerzetesnő, szentföldi zarándok, 4. századból fennmaradt elmondása szerint látta Edesszában Abgár király palotáját és azt a levelet, amelyet maga az Úr küldött a királynak. Az Úr ebben a levélben ígéretet tett arra, hogy mennybemenetele után elküldi tanítványait, hogy a beteg királyt meggyógyítsák és hirdessék az evangéliumot. A történet szír verziója egy festett Jézus-képről beszél, amelyet Abgár küldöttje készített. Ez rejtőzik a híres edesszai Mandylion története mögött, amelynek első említései a 4. századból származnak, és amelyet 944-ben Konstantinápolyba szállítottak.

Ezen adatok hozzásegítenek annak megértéséhez, miszerint az ikon végeredményben két sarokkövel rendelkezik. Az első, hogy Nyugaton a fundamentális teológia területéhez kapcsolják, vagyis Krisztus történeti eseményének a hihetőségéhez, az ő képének az eredetiségéhez, amelyet az evangéliumok és az egyház hagyományai mutat be. Másrészről ki kellene fejeznie szintetikus módon az alapvető krisztológiai dogmát, vagyis az ég és a föld, azaz a valódi Isten és a valódi Ember egységének dogmáját. Mindebbe pedig beleilleszkedik az ikon spiritualitásának mély jelentése, amely bemutatja az emberek progresszív spiritualizációját és megistenülését Krisztusban.²⁷ Ebben az ikonban kell tehát keresni a dogma és spiritualitás, a teológia és lelki élet közötti elválaszthatatlan kapcsolatot. Láthatjuk, hogy az ikon négyzet alakú, a közepén pedig egy erősebb sárga fényel van megrajzolva a kör forma.

²³ Krisztus arcának az ikonját Achiropitának nevezik, a görögből *Αχειροποίητος*, amely azt jelenti, hogy nem emberi kéz által készült, oroszul *Szpász Nyerukotvornij*, az Üdvözítő nem emberi kézzel készült képe, nem képzőművész alkotásaként van elismerve, hanem mint Krisztus saját magáról alkotott képmása. Huh, 2010.

²⁴ A hagyomány szerint Ő akarta hátrahagyni az Ő szent arcának vonásait egy vásznon, amellyel egy asszony, Veronika, törölte meg az Urat a Kálváriára vezető úton. Huh, 2010.

²⁵ Egy tipikusan keleti hagyomány szerint, a kép visszavezethető a Mandylionon lévő lenyomatra, amelyet Jézus az edesszai Abgár királynak küldött el, hogy a leprából meggyógyítsa. Huh, 2010.

²⁶ Mindkét apokrif levelet közli: Euszebiosz: *Egyháztörténet. I, 13.* In: Vanyó László: *Euszebiosz egyháztörténete. Ókeresztény Írók. 4. köt.* Budapest, 1983. 51–52.

²⁷ Ez az ikon szintetikus módon kifejezi az alapvető krisztológiai dogmát: Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos Ember. Ég és föld, istenség és emberség egysége Jézus személyében. Következésképpen bemutatja az emberek progresszív spiritualizációját és megistenülését Krisztusban. Huh, 2010.

*Спас Нерукотворный, 12. század második fele,
77×71, Tretyjakov Galéria, Moszkva*

Ebben a körben van elhelyezve a háromkarú kereszt. A keresztben és a körben található az Üdvözítőnek, Jézus Krisztusnak arca.²⁸ Az ikon ugyanis saját kompozíciója által a szentélyt, a templomot ábrázolja. A görög templomok az első évezredben, az ortodox templomok pedig mindmáig ezt a struktúrát tükrözik vissza. A négyzetes forma – vagyis a kocka – a föld, a földi vonatkozás, a teremtett világ, amely

²⁸ Az ikon négyzet alakú, közepén pedig egy kör látható, a nimbusz, amelyben a kereszt van elhelyezve. Azon belül, bent a körben található az Üdvözítő arca, Jézus Krisztus. A keresztezett nimbuszban találjuk a görög O (omikron), Ω (ómega) és H (éta) betűket, amelyek a Mózesnek a Sínai-hegyen kinyilatkoztatott nevet rejtik: *ehye hasher ehveh, Én vagyok az, „Aki vagyok”*. (Kiv 3,14). Az ikon felirata Jézus Krisztus nevének két diagrammájában áll görög rövidített formában: IC és XC. Ezek, mint minden ikon esetében, az ábrázolt identitását igazolják, és az ő jelenlétre utalnak. Huh, 2010.

belül a körre, a kupola boltozatára, azaz az égre nyílik meg. Mindez valójában nem a föld – vagyis a kocka – felett helyezkedik el, hanem annak középpontját képezi, ahová minden tart és ahol minden megtalálja saját magyarázatát, értelmét, identitását. Ez a mennyezet tehát az ég, Isten kizárólagossága, amely magába foglalja az élet minden gazdagságát, és amely hozzánk Krisztuson keresztül beszél.²⁹ Ezért találkozunk gyakran templomok boltozatain a Pantokrátor ábrázolással, akiben Isten jön el hozzánk, és aki felé tart minden. Mivel a boltozat a kocka konvergenciája, Krisztus – *Вседержитель, Vszegyerzsityel, Mindenható* – az, aki mindent kézben tart.

Krisztus az egész teremtett világ, azaz minden ember egyetlen valódi horizontja. Itt az ég és a föld összefonódnak, egy teljes egészet alkotnak, a távolságok lerövidülnek, isteni és emberi Isten Fiának egyedüli személyében egyesülnek az Atya szeretete által.³⁰ Az ikonokon Krisztus képmását – mint ahogyan a szentek képmásait is – általában egy négy koncentrikus körből álló kompozícióra rajzolják.³¹ Ebben a négy körből álló struktúrában – a legbelsőből kiindulva – búvik meg a lelki élet mély jelentősége és magának a spirituálisnak a jelentése is.³²

²⁹ A négyzetes forma a földet és mindazt, ami „földi” szimbolizálja, a teremtett világot, amely belül a körre, az égre nyílik meg, ahová minden tart és ahol minden megtalálja saját jelentését, értelmét, identitását. Az ég jelzi a transzcendenciát, azaz Istent, aki hozzánk Krisztuson keresztül beszél. Huh, 2010.

³⁰ Az ikon a szentélyt ábrázolja, a templomot, amely az első évezred görög templomaiban, az ortodox templomokban pedig mindmáig ugyanazt a struktúrát tükrözi vissza. A négyzet alakú templomban a kupola az eget szimbolizálja és nagyon gyakran a boltozaton, a kocka konvergencia pontján Krisztus Pantokrátor látható, Ő az, aki megtart és mindent kézben tart, akiben Isten jön el hozzánk, és aki felé minden tart. Krisztus az egész teremtett világ, és minden ember egyetlen valódi horizontja. Benne az ég és a föld összefonódnak, Isten Fiának egyedüli személyében emberi és isteni összetalálkoznak. Huh, 2010.

³¹ A *Nel fuoco del rovelto ardente-ben*, P. Rupnik ettől a résztől kezdte el tárgyalni az ikonról szóló gondolatait. A *Lo spirituale dell'icona* rész elején idézetek olvashatók (Rupnik, 2003. 33–34.): „A történelmi fejlődés egy hosszú és nehéz folyamat a zoo-emberitől a teo-emberi állapotig.” (Solov’ev, V.: *Opravdanie dobra*, *Sobr. Soč.*, VIII, 174.)

„A tökéletes emberben a személy összes eleme egyesül: mindenkit áthat a Szentlélek ereje.” (Špidlík, T.: *Manuale fondamentale di spiritualità*. Casale Monferrato 1993, 13.)

„Minél inkább növekszik benned a szeretet, annál inkább növekszik benned a szépség: a szeretet pontosan a lélek szépsége.” (S. Agostino: *Commento della prima lettera di Giovanni*, IX, 9.)

„Szerafin Atya vállaimon ragadott és azt mondta:

– Mindketten a Szentlélek teljességében vagyunk. Miért nem nézel rám?

– Nem tudok, Atyám. A szemeidben ragyognak a lámpák, a tekinteted a napnál tündöklőbb lett!...

– Ne félj, Istennek barátja; te is ragyogóvá váltál, mint én. Most te is a Szentlélek teljességében vagy, máskülönben nem láhattál volna meg engem...” (Seraphim de Sarov, tr. it. cit., 115.)

³² Krisztus arcát egy négy koncentrikus körből álló struktúra szerint ábrázolják, amelyben a lelki élet mély jelentése búvik meg. Huh, 2010.

Az első kör, vagyis a többi kör középpontja, a homlokon, a szemek közt, az orr kezdeténél található. Általában láthatatlan, nincs megrajzolva. Ez a Szentlélek részvételének köre: azt a Szentlélek személyes részvétellel való megnyílás és befogadás képességét jeleníti meg, amelyet az ember Teremtőjétől kapott. Nagy jelentőséggel bíró éltető pont ez, mert a bennünk lakozó Úr az, aki az életet adja.³³

A második kör magába foglalja a homlokot és a szemeket: a lélek köre, azaz a pszichológiai világ, az értelem, az érzelem és az akarat köre.³⁴

A harmadik kör átöleli a haját, a száját, a szakállt és a testet jeleníti meg, azaz az ember leginkább látható dimenziójára utal. A haj megöszül és kihullik; a száj a legérzékenyebb rész, a táplálkozás szükségletére utal, amely a túléléshez szükséges. Az ember fizikai törékenységének és az emberi test halandóságának emlékét fejezi ki.³⁵

³³ Valószínűleg ezzel a tartalommal hozható összefüggésbe a Szent Korona – *corona graeca* részén – szemközti lévő égszínkék, olykor talán halványzöldes árnyalatúnak mondható áttetsző zafir, vagyis ez a drágakő lehet a koronán a Szentleket szimbolizáló éltető pont centrális elhelyezkedése miatt. Már a 11. századból van arra példa Bizáncban a Szentháromság ábrázolások esetében, hogy az egyes isteni személyeket színek alkalmazásával különböztetik meg. Vö.: Bunge, Gabriel: *A Szentháromság-ikon. A szent ikonfestő Andrej Rubljov lelkiisége és műve*. Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza, 1994. 30–31. Az ortodoxiában a kék és a zöld a Szentlélekre utaló színek. Isten Lelke az, aki a vizek felett lebegett a teremtés órájában, és aki elmozdít minden teremtményt – zöld szín – a Teremtő felé, a kék pedig azt fejezi ki, hogy a Szentlélek az, aki az embernek adatik, és a szívét lakja. Ő az, aki az embert Isten szeretetére emlékezteti, és arra, hogy Isten fiai vagyunk. „*Mivel pedig fiak vagytok, Isten elküldte Fiának Lelkét szívünkbe, aki azt kiáltja: »Abba, Atya!«*” (Gal 4,6) Vö.: Špidlík, Tomáš – Rupnik, Marko Ivan: *La Trinità. In: La fede secondo le icone*. Lipa Edizioni, Roma, 2000. 32–34. A koronával felékesített uralkodó, király, a koronázás révén még inkább Krisztushoz válik hasonlóvá az emberek számára, képessé válik arra, hogy uralkodása során isteni törvényeket hozzon, kegyet és irgalmat gyakoroljon.

³⁴ A második kör a lélekre, tehát az ember maradandó, halhatatlan énjére utal. Arcunk azon része ez, amely az idő múlásával is talán a legkevésbé változik, nem úgy, mint a haj vagy a szakáll, vagyis a harmadik kör elemei. Más magyarázatot olvashatunk több helyen, ahol az egyes körök tartalmait a fenti értelmezés szerint nem válnak el egymástól. „*Ikonunkon Krisztust ragyogó arccal láthatjuk. A kép – az ikonográfia módszerének megfelelően – nem fényképszerűen mutatja őt; egyszerre akarja a szemléllő elé tárni Jézus istenségét és emberségét. Az istenséget jelzi maga a tündöklő szent arc, a mindenre figyelő szem, az érzékiséget háttérbe szorító kicsi száj. Az arcnak adott halvány pír viszont az emberség kiemelésére szolgál. Így embertestvérünknek látjuk Jézust az ikonon, isteni vonásaival: »Isten... azt mondta: 'A sötétségből támadjon világosság', a mi szívünket is megvilágosította, hogy Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán felragyogjon nekünk.«* (2Kor 4,6)” (Ivancsó, 2001. 13.)

³⁵ Az ikonokon Krisztust mindig keskeny orral, kis és zárt szájjal ábrázolják, ez utóbbi a csendet és a belső erőt jelzi, de legfőképp azt, hogy nincs többé szükség arra, hogy beszéljen, mert Ő maga az Ige. Huh, 2010.

A negyedik kör az ikon legtisztább fényű köre, csodálatosan aranyozott fénylő sárga. Ez az, amit a latinok aureolának, az oroszok pedig nimbusznak hívnak: ez a Szentlélek fénye, amely a legbelső körből behatol a teljes pszichikai testi világba, és olyan felfogható fényességgel öleli körül a személyt, hogy az mások számára is láthatóvá válik.

A Szentlélek, Isten kinyilatkoztatója, ez a titokzatos homály, felhő, amely átjárta a fejeket, amikor Isten közénk szállt (Ez 13,21),³⁶ a Magasságos ezen árnya, amely kommunikálja Istent a Szűzben megtestesülve (Lk 1,35).³⁷ Ő az, aki beteljesíti a megszentelődés művét, aki mindent a Fiú felé irányít a leszármazásnak jelét adva mindennek Krisztusban, hogy Krisztus átadja mindent az Atyának.³⁸ Ő a Szentlélek, aki a teljes igazságot kommunikálja (Jn 16,13),³⁹ emlékeztet minket Isten csodálatos tetteire, és megismertet minket az üdvösség művével. A Szentlélek az, aki a Pünkösdben megajándékozta az emberi szemeket azzal a képességgel, hogy meglássák Isten arcát a keresztfeszítettben, és rávilágít arra, hogy milyenek kellene lennie az embereknek: fénytől aureolázottnak. A Szentlélek az ember akaratának megfelelően, az isteni élet gyümölcseit hozza a történelemben (Gal 5,22–23),⁴⁰ az új emberiségre, és az embert Istenhez hasonlóvá teszi életében.⁴¹

Az ikon megmutatja, hogy a Szentlélek nemcsak egy dimenziója az embernek, hanem helyet foglal a teljes személyben, benne lakik az emberben, és emberi mivoltában hívja meg a folyamatos spiritualizálódásra. A Szentlélek az emberben végrehajtott cselekedetein keresztül látható. Amikor a Lélek behatol az intellektuális és pszichikai világba, képes irányítani a gesztusokat és a test cselekedeteit, átítatja a teljes személyt és ezáltal láthatóvá válik mindenki számára. A személy, aki hagyja magát áthatni a Szentlélek által, láthatóvá teszi annak működését, ezáltal pedig másokat is Istenhez hív, azaz Isten egyik kommunikátorává, mesélőjévé válik.

³⁶ „Széttépem lepleiteket és kiszabadítom kezetekből népemet, és nem lesznek többé kezetekben, hogy kifosszátok őket; akkor megtudjátok, hogy én vagyok az Úr!”

³⁷ „Az angyal ezt felelte neki: »A Szentlélek száll rád, és a Magasságbeli megárnnyékoz téged; s ezért a Szentet, aki tőled születik, Isten Fiának fogják hívni.«”

³⁸ A Szentlélek, Isten ezen kinyilatkoztatója, ez a titokzatos homály, amely akkor szállt le, amikor Isten népe közé eljött, a Magasságos azon árnya, amely a Szűzben megtestesülve kommunikálja Istent, ez a Szentlélek teljesíti be a megszentelődés művét, mindent a Fiú felé irányít, és azt kiáltja Abba, a leszármazásnak jelét ajándékozva mindennek Krisztusban, hogy Krisztus átadja mindent az Atyának. Rupnik, 2003. 35.

³⁹ „Amikor pedig eljön az igazság Lelke, ő elvezet majd titeket a teljes igazságra, mert nem magától fog szólni, hanem azt fogja mondani, amit hall, és az eljövendő dolgokat hirdeti nektek...”

⁴⁰ „A Lélek gyümölcse pedig a szeretet, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás.”

⁴¹ Szent Pálnál a galatákhoz írt levelében felsorolt formákban a Szentlélek gyümölcse visszavezet a szeretethimnuszokhoz és az embert Istenhez hasonlóvá teszi. Rupnik, 2003. 35.

A világosságtól és a Lélek gyümölcseitől átítatott személy élő irányultsággá válik Isten felé, egy képpé, Isten hasonmásává. Isten Szavává lesz, akit a többi ember láthat és megérinthet.⁴²

A Спас Нерукотворный ikon kinyilvánítja a lelki képesség hamisítatlan jelentését a keresztény hagyományban: a spirituális képesség a Szentlélek azon cselekedete, amely kiterjed az egész univerzumra és lehetővé teszi, hogy a dolgok, az események, a személyek Istenre emlékeztessenek, Róla beszéljenek, az Üdvösségről és Isten csodálatos tetteiről meséljenek nekünk, Hozzá irányítsanak minket, kommunikálják nekünk Őt és végezetül arra vezessenek, hogy Benne egyesüljünk.⁴³

Ebben az ikonban látható, hogy Krisztus teljes emberi mivolta Isten hordozója, és hogy pontosan ez az emberi mivolt mennyire Isten legabszolútabb igéjének legtökéletesebb képe. Az ikon kifejezi számunkra a spirituális dolgok kritériumát: a Krisztussal való hasonlóságot. Aki a Szentlélekben él és spirituális életet követ, lassacskán Isten szavává válik az emberek számára, annak a szeretetnek a közvetítőjévé, amely Krisztusban nekünk adatott.⁴⁴

⁴² Az ikon megmutatja ahogyan a Szentlélek helyet talál a teljes személyben, az egész emberben lakozik. Amikor a személy hagyja magát áthatni a Szentlélek által, képessé válik arra, hogy Istenről kommunikáljon, ezáltal pedig láthatóvá és felfoghatóvá teszi a Lelket. A világosságtól és a Lélek gyümölcseitől átítatott személy Isten képmásává és hasonmásává válik, Isten élő Szavává lesz, akit mindenki láthat és megérinthet. Huh, 2010.

⁴³ A *Nel fuoco del rovelo ardente-ben*, P. Rupnik az alábbi gondolatokkal zárja a *Lo spirituale dell'icona* részt (Rupnik, 2003. 36.): Ha ez a hatása a spirituálisnak, akkor senki nem mondhatja magára önként, hogy „spirituális”: csak mások tudják felismerni egy spirituális személyben Isten szavát. Csak mások azok, akik láthatóvá teszik saját belső átalakulásuk által, hogy ez a személy Istenre emlékeztette és Hozzá vezette őket. Csak mások azok, akik felismerik abban a személyben a szeretet működését, amely által saját maguk is megtapasztalhatják Isten szeretetét. Csak mások azok, akik felfedezik abban a személyben azt a spirituális mentalitást, amely az Evangéliumra és annak mentalitására emlékezteti őket. A spirituális személy ugyanis egy Krisztushoz közeli mentalitást testesít meg. Mindebből kifolyólag tehát a spirituális nem identifikálható csakis a pszichikai, éteri, immateriális világgal. A teljes ember, a teljes kozmikus fizikai és történeti világ arra van meghívva, hogy spirituálissá váljon; a kozmikus, testi, anyagi, fizikai a többihez hasonlóan, máskülönben a dualizmus elkerülhetetlen lesz és az üdvösség sosem lesz elérhető. Az áteredő bűnt követően pontosan a test az, amely leginkább fellázad a spirituálissá válás ellen és próbál elmenekülni ennek a szónak valódi jelentésétől. De nem elfelejtendő az a tény sem, hogy a test olykor a szeretet szolgálatába tud állni és képes ellenszegülni az ember mentalitásának, amely makacs és nagyon ravasz megnyilvánulásaiban azért, hogy ne tudja áthatni a szeretet.

⁴⁴ Az ikon kinyilatkoztatja tehát azt, hogy mi a lelki élet kritériuma: a Krisztushoz való hasonlóság, a Krisztushoz hasonlóvá válás, amint azt Szent Pál mondja: „Élek én, de már nem én, hanem Krisztus él bennem” (Gal 2, 20). Ezért tehát a spirituális élet nem elvont és nem is test nélküli. A keresztény spiritualitás egy teljes mértékben megtestesült lelkiség miként Szent János evangélista emlékeztet az evangélium prologusában: „Az Ige testté lett”. A spiritualitásnak tükröződnie kell a személy valóságában, működésében, kulturális, társadalmi és egyházi közegében beragyogtatva mindent az isteni világosság által. Huh, 2010.

Az ikon megakadályozza, hogy a lelkeségre elvont és lelketlen fogalmakban gondoljunk. Nem létezhet semmiféle spiritualitás önmagában, hanem csak olyan, amely elválaszthatatlanul össze van kötve az élő személlyel. A spiritualitás teljes egészében hiposztatizált szféra Krisztus konkrét személyében. Ugyanez érvényes a keresztény életre is. A spiritualitásnak tükröződnie kell a személy valóságában, működésében, ott, ahol a személy megnyilvánul, a kulturális, társadalmi és egyházi közegben.⁴⁵

Dr. Horváth Gábor
tanszékvezető, főiskolai docens
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar

IL NESSO INDISSOLUBILE TRA TEOLOGIA E VITA SPIRITUALE: L'ICONA ABGAR

Nella vita della Chiesa sin dall'inizio esisteva il desiderio di rappresentare Cristo in modo artistico. Il Figlio di Dio è nato in mezzo a noi, si è incarnato e si è reso visibile, quindi rappresentabile per l'uomo. In Oriente esisteva la tradizione dell'icona di Abgar, in Occidente invece quella della Veronica. Nonostante le diverse tradizioni, il volto di Cristo ha sempre avuto un significato grande, le differenze nelle rappresentazioni venivano dal Rinascimento. In questo articolo si legge una sintesi sul tema dell'icona ed una traduzione in lingua ungherese sul Spas Nerukotvornyj seguendo il libro di P. Tomáš Špidlík e P. Marco Ivan Rupnik, *La fede secondo le icone*. Volevamo dimostrare il significato che „Nelle icone, il ritratto di Cristo – come anche i ritratti dei santi – viene normalmente disegnato su una composizione strutturata su quattro cerchi concentrici.”

⁴⁵ „Keresem a Te arcodat, Uram. Mutasd meg a Te arcodat. Mikor fogok menni és látni az Isten arcát?” (Vö.: Zsol 27,8–9: „Téged keres tekintetem! A te arcodat keresem, Uram! Ne fordítsd el tőlem arcodat...”)
Az ikon alapja a megtestesülés: amióta Isten megtestesült Jézusban, rá összpontosíthatjuk a tekintetünket (Aranyszájú Szent János). Az ikon a liturgia számára teofánikus megnyilvánulás, szigorúan hasonul a Prototípushoz és az igaz hithöz: *Vera Icona* (Igazi Ikon, Veronika!), *Achiropita* (nem emberi kéz munkája!), *Miracolosa* (*Mira-oculis* = a szemek számára csodálatraméltó!). A Megváltó arca, amely rengeteg ikonon megjelenik, visszavezethető a Torinói Lepel szent Arcához, titokzatos és nem emberi kéz alkotásához. Huh, 2010.